

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น

เรื่อง ประดิษฐ์กรรมจากใบไม้และกระดาษ

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ 5

ตำบลพุดแค อำเภอลำลูกเกด จังหวัดสระบุรี

ประจำปีงบประมาณ 2552

คำนำ

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ในครั้งนี้ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ประดิษฐ์กรรมจากใบไม้และกระดาศ” โดยเป็นการศึกษาการทำดอกไม้จันทน์ ที่ใช้ในงานศพ ของชาวบ้านเขาไม้โค่น หมู่ที่ 8 ตำบลหนองปลาไหล อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ซึ่งใช้วัสดุ ได้แก่กระดาศ ใบไม้ และไม้ชนิดอื่น ทดแทนการใช้ไม้จันทน์ที่หายากและมีราคาแพง การศึกษาครั้งนี้ นอกจากการศึกษาเรื่องการผลิตแล้ว ยังได้ศึกษาถึงการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ตามแหล่งต่างๆ มาทดแทนไม้จันทน์ ซึ่งเป็นส่วนประกอบหลักของการผลิตดอกไม้จันทน์ การทำกลีบดอกให้เกิดความสวยงาม และขนาดให้ตรงกับความต้องการของตลาด ดอกไม้จันทน์จึงเป็นผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่คนไทยที่นับถือพุทธศาสนาจำเป็นต้องใช้กันทุกคน

ประดิษฐ์กรรมจากใบไม้และกระดาษ

การทำดอกไม้จันทน์

บ้านเขาไม้โค่น หมู่ 8 ตำบลหนองปลาไหล อำเภอมือง จังหวัดสระบุรี

1. ข้อมูลพื้นฐานของจังหวัดสระบุรี

อาณาเขต

สระบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งซึ่งอยู่เขตภาคกลางของประเทศ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพมหานครประมาณเส้นรุ้งที่ 14 องศา 31 ลิปดา 43.59439 ฟลิปดาเหนือ กับเส้นแวงที่ 100 องศา 54 ลิปดา 35.58478 ฟลิปดาตะวันออก อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 (ถนนพหลโยธิน) ระยะทางประมาณ 108 กม. และตามทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ ระยะทางประมาณ 113 กิโลเมตร มีแม่น้ำป่าสักไหลผ่านกลางตัวเมือง มีทางรถไฟสายภาคตะวันออกเฉียงเหนือผ่าน สำหรับทางรถยนต์มีถนนสายมิตรภาพมุ่งไปสู่จังหวัดต่างๆ ในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือและสายถนนพหลโยธินมุ่งไปภาคเหนือ มีพื้นที่ในจังหวัดประมาณ 3,576.486 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 2,235,304 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 0.70 ของพื้นที่ประเทศ มี 13 อำเภอ รวม 111 ตำบล 963 หมู่บ้าน

ทิศเหนือติดกับ อำเภอพัฒนานิคม อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

ทิศใต้ติดกับ อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี

ทิศตะวันออกติดกับ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก

ทิศตะวันตกติดกับ อำเภอท่าเรือ อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดสระบุรีมีลักษณะพื้นที่ราบสลับภูเขา มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ สูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยประมาณ 42 เมตร มีแม่น้ำสายหลักไหลผ่าน คือ แม่น้ำป่าสัก ไหลผ่านอำเภอวังม่วง อำเภอแก่งคอย อำเภอเมือง อำเภอเสาไห้ ลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาที่อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และมีคลองระพีพัฒน์ไหลจากลพบุรี ผ่านอำเภอหนองโดนติดต่ออำเภอพระพุทธบาท อำเภอบ้านหมอ สู่แม่น้ำเจ้าพระยาที่อำเภอท่าเรือ แยกไปยังอำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ประมาณ 35.08 กิโลเมตร

ลักษณะภูมิอากาศ

สระบุรีมีลักษณะภูมิอากาศโดยทั่วไปร้อนชื้นทั้งจังหวัด เนื่องจากได้รับอิทธิพลลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายน จะได้รับอิทธิพลลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้มีเมฆฝนตกชุก อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 28.2 องศาเซลเซียส สูงสุดเดือนเมษายน ประมาณ 31.0 องศาเซลเซียส ต่ำสุดเดือนธันวาคม ประมาณ 24.8 องศาเซลเซียส

2. ประวัติของหมู่บ้านทำดอกไม้อันจันทร์

บ้านเขาไม้โค่น ตำบลหนองปลาไหล อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ในอดีตเป็นหมู่บ้านทำการเกษตรกรรม ราษฎรในหมู่บ้านประกอบอาชีพทำนา ทำไร่และตัดไม้เผาถ่านเป็นหลัก เนื่องจากตำบลหนองปลาไหลเป็นที่ราบลุ่มภูเขา ไม่มีแม่น้ำไหลผ่านการทำเกษตรกรรมอาศัยเพียงแต่น้ำฝนเท่านั้น การทำการเกษตรจึงประสบกับปัญหาภัยแล้งอยู่เสมอ ดังนั้นราษฎรในพื้นที่จึงหันมาตัดไม้เผาถ่าน ทำไม้แปรรูป ประกอบอาชีพกันเป็นส่วนใหญ่เนื่องจากประกอบอาชีพทางการเกษตรล้มเหลวในชีวิต ที่ผ่านมามีคุณบุญมี คำแก้ว ซึ่งมีอาชีพทำดอกไม้อันจันทร์จากจังหวัดนครนายก ได้มาสร้างครอบครัวที่หมู่บ้านเขาไม้โค่น จึงนำเอาความรู้เกี่ยวกับการทำดอกไม้อันจันทร์มาทำในครอบครัวส่งจำหน่ายเป็นรายได้เสริมจากการทำการเกษตร จนต่อมามีความชำนาญมากขึ้น จึงนำเอาการทำดอกไม้อันจันทร์มาประกอบอาชีพหลักทำจำหน่ายไปทั่วจังหวัด และยังส่งขายไปยังจังหวัดอื่นๆ อีกด้วย ทำให้มีรายได้มากขึ้น นอกจากนี้ยังได้ถ่ายทอดวิธีการทำดอกไม้อันจันทร์ให้กับผู้อื่น รวมทั้งหมู่บ้านใกล้เคียงที่มีความสนิสนมจนพัฒนาฝีมือไปสู่การประกอบเป็นอาชีพ ปัจจุบันคุณบุญมี คำแก้ว ราษฎรธรรมดาคนหนึ่งแห่งหมู่บ้านเขาไม้โค่นกลายเป็นเจ้าของผู้ผลิตดอกไม้อันจันทร์รายใหญ่ในหมู่บ้านเขาไม้โค่นตลอดจนทุกวันนี้มีผู้ประกอบอาชีพทำดอกไม้อันจันทร์จำหน่ายเกิดขึ้นหลายราย นอกจากนี้ยังได้ดัดแปลงเอาไม้ปอหุข้างที่หาง่าย ไม้ไผ่ เปลือกข้าวโพดมาใช้ทดแทนไม้จันทร์ซึ่งหายาก คุณบุญมี คำแก้ว ยังบอกอีกว่า “การทำอาชีพนี้ไม่มีใครหรอกครับที่คิดว่าจะมีรายได้เป็นกอบเป็นกำเช่นนี้” แต่ชาวบ้านเขาไม้โค่นเห็นว่าการทำดอกไม้อันจันทร์จัดเป็นอาชีพที่มีรายได้สูงกว่าการทำการเกษตรอื่นๆ เสียด้วย

3. ไม้ที่ทำดอกไม้อันจันทร์ในอดีตจนถึงปัจจุบัน

ชนิดไม้ที่ใช้ทำดอกไม้อันจันทร์ในอดีตแล้วจะใช้เปลือกไม้จันทร์นำมาเป็นส่วนประกอบของช่อดอกส่วนที่เรียกว่าหวดดอก เนื่องจากไม้จันทร์นั้นคุณสมบัติพิเศษคือมีกลิ่นหอมแต่ปัจจุบันไม้จันทร์มีน้อยมากหายากราคาแพง คุณบุญมี คำแก้ว จึงหันมาใช้ต้นปอหุข้าง ไม้ไผ่ ซึ่งไม้ทั้งสองชนิดนี้มีคุณสมบัติคล้ายไม้จันทร์ แตกต่างตรงที่ ไม้ปอหุข้างและไม้ไผ่ไม่มีกลิ่นหอม แต่คุณบุญมี คำแก้ว บอกว่าไม่ใช่ปัญหาเพราะปัจจุบันใช้กลิ่นน้ำหอมพ่นที่ช่อดอกไม้อันจันทร์ทดแทนได้ ซึ่งเป็นที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในกลุ่มทำดอกไม้อันจันทร์ทั่วไป นอกจากนี้คุณบุญมี ยังได้ดัดแปลงช่อดอกไม้อันจันทร์ให้มีความสวยงามและมีราคาสูงขึ้น ด้วยการนำเอาใบของต้นไผ่บางพาราที่กีดฟอกให้เหลือแต่เส้นใบมาประดับประกอบเข้าไปกับช่อดอกไม้อันจันทร์ ทำให้ดูสวยงามและแปลกตากว่าของเจ้าอื่น จนเป็นที่สนใจของร้านค้าในตลาดจังหวัดสระบุรีที่สั่งซื้อเพื่อนำไปนำไปขายมากขึ้นอีก

4. อุปกรณ์ทำดอกไม้อันจันทร์

1. ไม้ไผ่
2. ไม้จันทร์
3. ไม้ปอหุข้าง
4. ใบบางพาราที่กีดฟอกเหลือแต่เส้นใบ

5. กระจาดทำดอก
6. เปลือกข้าวโพด
7. ฐูป
8. เทียน
9. ลวดเส้นเล็ก
10. เชื้อหมุด
11. กระจาดขาว
12. ธิบปินสีดำ
13. ถุงร้อนใส่บรรจุ
14. ปอแก้ว
15. ด้ายขาว
16. เครื่องเย็บกระจาด
17. กรรไกร
18. กาว
19. แผ่นไม้อัดกลีบดอก
20. น้ำหอม

5. ขั้นตอนการทำดอกไม้จันทน์

การผลิตดอกไม้จันทน์ ตั้งแต่เริ่มต้นถึงขั้นตอนสุดท้ายเป็นดอก ช่อดอกและส่วนประกอบจนเป็นช่อดอกไม้จันทน์ที่สมบูรณ์มีอยู่ 7 ขั้นตอน

1. ตัดกระจาดที่ใช้สำหรับทำกลีบดอกตัดให้ได้ทั้งกลีบนอกและกลีบใน
2. การอัดกลีบดอกให้ได้ขนาดกลีบที่ต้องการ (ทำกระจาดให้ยุบแต่ต้องสวยงาม) ซึ่งเรียกว่าอัดกลีบดอก โดยการนำกระจาดที่ตัดได้เรียบร้อยแล้วนำมาซ้อนกับไขควงแล้วนำปลายไขควงมาเสียบรูบนแผ่นและใช้ค้อนตอกที่ด้านไขควง 2-3 ครั้ง แล้วนำกลีบดอกมาคลี่ออกจะได้กลีบดอก
3. ประกอบกลีบดอกที่อัดกลีบแล้วใส่ปลอกที่ทำดอกแล้วเสียบเกสรซึ่งเรียกว่า “ดอก ร่วง” ที่จะนำไปทำเป็นดอกเดี่ยว
4. การประกอบดอกเดี่ยวโดยการนำดอกร่วงที่ได้นำมาประกอบกับเกสรและใบยางพาราที่เตรียมไว้ จัดดอกให้สวยและนำกระจาดย่นสีดำมาพันที่โคนดอกใช้กาวทาน้ำรูปและเทียนที่เตรียมไว้มาผูกติดกับดอกไม้ไว้รับขึ้นสีดำผูกเพื่อให้เกิดความสวยงาม จะได้รูปดอกเดี่ยว
5. การนำดอกเดี่ยวมาประกอบเป็นดอกช่อ นำไม้ไผ่ที่เตรียมไว้ ยาวประมาณ 20 ซม. พันด้วยกระจาดสีขาวมาเป็นก้านช่อนำดอกเดี่ยวที่ประกอบเสร็จเรียบร้อยแล้ว 5 หรือ 9 ดอก มาประกอบที่ก้านช่อทีละดอกโดยใช้ลวดผูกทีละดอกให้ได้ 5 หรือ 9 ดอกพร้อมทั้งประดับด้วยเกสรและใบยางพาราแล้วนำรูปและเทียนที่เตรียมไว้มาผูกด้วยธิบปินสีดำให้สวยงาม

6. การบรรจุหีบห่อนำดอกไม้จันทน์ที่ประกอบเสร็จเรียบร้อยแล้วมาจัดเรียงให้ดูสวยงามในถุงพลาสติกซึ่งมีกระดาษหนังสือพิมพ์รองอยู่ด้านหลังทั้งดอกเดี่ยวและดอกช่อ

7. นำไปส่งให้แก่ตัวแทนจำหน่าย เช่น ร้านดอกไม้ ร้านขายหีบศพ เป็นต้น

6. ประเภทดอกไม้จันทน์มี 3 ประเภท

1. ประเภทดอกแปะ คือดอกที่ใช้ดอกร่วงหรือที่เรียกว่าดอกเดี่ยวเพียงหนึ่งดอกมามัดด้วยด้ายขาวประกอบด้วย รูป เทียน ติดแปะด้วยกระดาษขาวจะได้ดอกแปะหนึ่งดอก

2. ดอกเดี่ยวหรือที่เรียกว่าดอกกลม ซึ่งมีรูป เทียน มัดประกอบติดกับก้านดอกพันด้วยกระดาษขาว เป็นขั้นตอนสุดท้ายจะได้ดอกเดี่ยวตามที่ต้องการใส่หมวด

3. ช่อใหญ่หรือที่เรียกว่าช่อเชิญ คือการนำเอาดอกเดี่ยวหรือดอกร่วงมาประกอบเข้ากับด้ามจับมัดด้วยลวดจัดช่อดอกเรียงเป็นแถวจากล่างขึ้นบนจนได้ขนาดของดอกที่ต้องการใส่หมวดมัดรูปเทียน ใส่หมวดไม้จันทน์ หรือหมวดไม้ที่ใช้ทดแทนมัดด้วยด้ายขาวแปะกระดาษขาวผูกกับบั้งสีดำ จะได้ช่อดอกใหญ่หรือช่อเชิญหนึ่งช่อตามต้องการ

7. กำลังการผลิต

1. การผลิตดอกร่วงหรือดอกเดี่ยว 300-500 ดอก/คน/วัน

2. การผลิตดอกแปะ 100 -200 ดอก/คน/วัน

3. ดอกใหญ่หรือดอกเชิญ 50-100 ดอก/คน/วัน

ซึ่งการผลิตของแต่ละช่อดอกมีความยากง่าย ไม่เหมือนกัน ส่งผลทำให้ มองเห็นช่องว่างระหว่างการผลิตของแต่ละชนิดของดอกอย่างเห็นได้ชัด

8. การจัดจำหน่าย

ดอกไม้จันทน์ เป็นผลิตภัณฑ์ที่อาภัพ เนื่องจากใช้เฉพาะงานศพเท่านั้นจึงไม่สามารถทำตลาดได้กว้างขวางนัก แต่ก็มีคามจำเป็นต้องใช้ ด้วยเหตุนี้เองจึงไม่ค่อยมีคนผลิตมากนัก ทำให้ดอกไม้จันทน์จำหน่ายได้เรื่อยๆ ตลอดเวลา

- กลุ่มลูกค้า

1. ส่งตามงานศพในบริเวณหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด

2. ส่งขายตามร้านหีบศพ

3. ส่งขายร้านดอกไม้สด

4. ส่งขายต่างจังหวัดเขตภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นส่วนใหญ่

9. ราคา

- ดอกแปะ ราคาขายปลีก 30-40 สตางค์/ดอก ราคาขายส่ง 28-30 สตางค์/ดอก

- ดอกร่วงหรือดอกเดี่ยว ราคาขายปลีก 60-80 สตางค์/ดอก ราคาขายส่ง 60-70 สตางค์/ดอก

- ช่อใหญ่หรือช่อเชิญ ราคาขายปลีก 9-10 บาท/ช่อ ราคาขายส่ง 8-9 บาท/ช่อ

10. อุปสรรค

1. คนไม่ค่อยนิยมทำ
2. จัดตั้งกลุ่มไม่ได้
3. หาไม้จันทน์ยากมีราคาแพง
4. เงินทุนสนับสนุนไม่มี
5. องค์กร ภาครัฐไม่ค่อยสนใจและสนับสนุน
6. คนเป็น ๆ ไม่นิยมใช้ในงานมงคล

อุปกรณ์การทำดอกไม้จันทร์

ไขควง

ไม้ตีอัดกลีบ

เครื่องอัดกลีบ

กบ

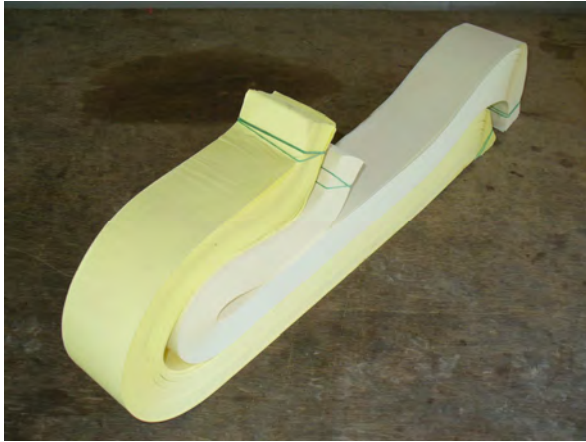

ค้อน

ไม้ทำหนด

อุปกรณ์การทำดอกไม้จันทร์

กระดาษทำดอก

ใบยางพาราที่กัดฟอกเหลือแต่เส้นใบ

ด้าย

รูป

ลวด

ไม้ไผ่

อุปกรณ์การทำดอกไม้จันทน์

กาว

เทียน

มีด

ริบบิ้น

ขั้นตอนการทำดอกไม้จันทน์

การผลิตดอกไม้จันทน์ ซึ่งดูจากการเริ่มต้นถึงขั้นตอนสุดท้ายเป็นดอก ช่อดอกและ ส่วนประกอบจนเป็นช่อดอกไม้จันทน์ที่สมบูรณ์มีอยู่ 7 ขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 1 ตัดกระดาษที่ใช้สำหรับทำกลีบดอกตัดให้ได้ทั้งกลีบนอกและกลีบใน ดังรูป

ขั้นตอนที่ 2 การอัดกลีบดอกให้ได้ขนาดกลีบที่ต้องการ (ทำกระดาษให้ย่นแต่ต้องสวยงาม) ซึ่งเรียกว่า อัดกลีบดอก โดยการนำกระดาษที่ตัดได้เรียบร้อยแล้วนำมาม้วนกับไขควงแล้วนำปลายไขควงมาเสียบรูบน แท่นและใช้ค้อนตอกที่ด้ามไขควง 2-3 ครั้ง แล้วนำกลีบดอกมาคลี่ออกจะได้กลีบดอก ดังรูป

ขั้นตอนที่ 3 ประกอบกลีบดอกที่อัดกลีบแล้วใส่บล็อกที่ทำดอกแล้วเสียบเกสรซึ่งเรียกว่า “ดอกร่วง”
ที่จะนำไปทำเป็นดอกเดี่ยว ดังรูป

ขั้นตอนที่ 4 การประกอบดอกเดี่ยวโดยการนำดอกร่วงที่ได้นำมาประกอบกับเกสรและใบยางพาราที่
เตรียมไว้ จัดดอกให้สวยและนำกระดาษย่นสีดำมาพันที่โคนดอกใช้กาวทานำรูปและเทียนที่เตรียมไว้มาผูก
ติดกับดอกไม้ใช้ริบบิ้นสีดำผูกเพื่อให้เกิดความสวยงาม จะได้รูปดอกเดี่ยว ดังรูป

ขั้นตอนที่ 5 การนำดอกเดี๋ยวมารประกอบเป็นดอกช่อ นำไม้ไผ่ที่เตรียมไว้ ยาวประมาณ 20 ซม. พันด้วย กระดาษสีขาวเพื่อนำมาเป็นก้านช่อ นำดอกเดี๋ยวที่ประกอบเสร็จเรียบร้อยแล้ว 5 หรือ 9 ดอก มาประกอบ ที่ก้านช่อทีละดอกโดยใช้ลวดผูกทีละดอกให้ได้ 5 หรือ 9 ดอกพร้อมทั้งประดับด้วยเกสรและใบยางพารา แล้วนำรูปและเทียนที่เตรียมไว้มาผูกด้วยริบบิ้นสีดำให้สวยงาม ดังรูป

ขั้นตอนที่ 6 การบรรจุหีบห่อ นำดอกไม้จันทน์ที่ประกอบเสร็จเรียบร้อยแล้วมาจัดเรียงให้ดูสวยงามใน ถูพลาสติกซึ่งมีกระดาษหนังสือพิมพ์รองอยู่ด้านหลังทั้งดอกเดี๋ยวและดอกช่อ ดังรูป

ขั้นตอนที่ 7 นำไปส่งให้ตัวแทนจำหน่าย เช่น ร้านดอกไม้ ร้านขายหีบศพ เป็นต้น